

Мақала

“Цифрлық мәдениеттегі тұлға: Абайдың “Адам бол!” концепциясы тұрғысынан

Орындаған: 2 курс студенті Берік Б.Б.

Тексерген: Рахимжанова С.К.

Аңдатпа: Бұл мақала қазіргі цифрлық мәдениеттің қарқынды дамуы жағдайында тұлғаның рухани-этикалық тұтастығын сақтау мәселесін зерттейді. Зерттеудің өзегіне қазақтың ұлы ойшылы Абай Құнанбайұлының іргелі «Адам бол!» концепциясы алынған. Автор цифрлық өркениеттің (ақпараттың молдығы, виртуалды тәуелділік, жалған ақпарат қаупі) сын-қатерлеріне назар аударады. Мақалада Абайдың парасаттылық, мейірімділік және «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста» қағидалары цифрлық кеңістіктегі этикалық кодекстің негізі бола алатындығын дәлелдейді. Сонымен қатар, интернеттегі "троллинг" пен "кибербуллинг" сияқты негативті құбылыстарға қарсы тұру үшін «Адам бол!» парызын ұстану керектігі айтылады. Қорытындылай келе, Абай мұрасы тұлғаны технология тұтынушысы ғана емес, **цифрлық гуманизм** қағидаларын ұстанатын, білімді әрі адамгершілікті жаңа дәуірдің азаматы ретінде қалыптастырудың тұғыры болып табылатыны тұжырымдалады.

Түйін сөздер: цифрлық мәдениет, Абай Құнанбайұлы, “Адам бол!” концепциясы, тұлғаның трансформациясы, цифрлық этика, кибербуллинг, рухани тұтастық, цифрлық гуманизм, ақыл, қайрат, жүрек

Кіріспе

Қазіргі заманның ғаламдық ағымындағы ең басты құбылыстарының бірі — цифрлық мәдениеттің қарқынды қалыптасуы мен соның нәтижесінде жаңа әлеуметтік-интеллектуалды орта пайда болуы. Бұл құбылыс тек технологиялық ілгерілеуді ғана емес, адам болмысының терең өзгеруін, оның рухани дүниесінің қайта құрылуын, құндылықтар жүйесінің жаңаруын талап етеді. Бүгінгі цифрлық кеңістік – адамның ойлау қабілетіне, ақпаратты өңдеу тәсілдеріне, қарым-қатынас формаларына тікелей әсер ететін күрделі жүйе.

Жасанды интеллект, алгоритмдік басқару, сандық платформалар, ақпараттық ағындардың шамадан тыс көптігі – бәрі де қазіргі тұлғаның рухани тұрақтылығына зор сынақ. Мұндай жағдайда адамның моральдық-адамгершілік бағдарын сақтай алу мәселесі ерекше маңызға ие. Осы тұрғыдан алғанда, Абай Құнанбайұлының «Адам бол!» идеясы тек өткеннің философиялық тұжырымы емес, бүгінгі цифрлық дәуірге арналған әмбебап рухани бағдар болып табылады.

Абай ұсынған парасаттылық, ізгілік, әділдік, ынсап, талаптылық сияқты қағидалар сандық мәдениет жағдайында жаңа мағына алып, тұлғаның өзін-өзі дамытуына, ақпараттық ортаның ықпалын дұрыс реттей алуына мүмкіндік береді.

(Қолданылған әдебиет: «Абай философиясы». – Алматы: «Мектеп», 2021. – 12-б.)

Цифрлық Өркениет және Тұлғаның Идентификациясы

Цифрлық өркениеттің сипаты – ақпараттың жылдамдығы мен молдығы, виртуалды кеңістіктің шексіздігі және жаһандық байланыстың тығыздығы. Тұлға бұл ортада өзін-өзі белгілеуге (идентифицировать) және өзіндік «Менін» сақтауға талпынады. Алайда, цифрлық технологиялардың арғы бетіндегі жатқан қауіп-қатерлер, атап айтқанда, жеке өмірдің құпиялылығының бұзылуы, жалған ақпараттың (**фейк-ньюс**) кеңінен таралуы және адамдардың виртуалды әлемге тәуелділігі сияқты мәселелер тұлғаның адамгершілік (моральдық) сипатына көлеңке түсіруі мүмкін.

Мәселен, әлеуметтік желілердегі «саналы түрде жасалған жалғандық» (intentional falsehood) адамдар арасындағы сенімді бұзады. Мұндай ортада Абайдың жиырма бесінші қара сөзіндегі «**Адам бол!**» ұстанымы – тек биологиялық тіршілік иесі болумен шектелмей, ең алдымен, парасаттылық, мейірімділік, әділдік және білімділік сияқты жоғары рухани қасиеттерді

бойға сіңіруді талап етеді. Абай заманындағы адамның мінез-құлқы мен рухани ізденісі мәселесі, бүгінгі күні цифрлық форматта жаңаша сипат алып отыр. Цифрлық кеңістіктегі тұлға – тек «пайдаланушы» (**пользователь**) ғана емес, ол – өзінің әрбір іс-әрекеті мен сөзіне жауап бере алатын кәміл (жетілген) азамат болуы тиіс. Цифрлық өркениет – ақпараттық шексіздік пен байланыс жылдамдығының үстемдік құратын кеңістігі. Мұнда тұлға өзінің шынайы болмысы мен виртуалды бейнесі арасында тепе-теңдікті сақтауға тырысады. Бірақ әлеуметтік желілер, медиа-платформалар, контент индустриясы адамның эмоциялық, психологиялық және когнитивтік процестеріне күрделі әсер етеді. Цифрлық идентификацияның ең үлкен мәселелерінің бірі – адамның өз «Менін» сыртқы алгоритмдер арқылы қалыптастыру қаупі. Лайктар, комментарийлер, визуалды стандарттар, трендтік контент – бәрі де тұлғаның өзін-өзі қабылдауына ықпал етеді. Мұндай ортада Абайдың жиырма бесінші қара сөзінде айтылатын «толық адам» концепті ерекше маңызға ие болады. Толық адам болу — тек физикалық тіршілік ету емес, рухани кемелдену, ішкі мәдениетті дамыту.

Фейк-ақпараттың таралуы, цифрлық тәуелділік, ақпараттық манипуляция сияқты құбылыстар адамгершілік сапаларға қауіп төндіріп, тұлғаның өзіндік бағдарына көлеңке түсіреді. Абай ұсынған әділдік, шыншылдық, ар-ұят ұғымдары дәл осы кеңістікте тұлғаны қорғаушы рухани қалқан қызметін атқарады.

(Қолданылған әдебиет: «Цифрлық мәдениет және қоғам». – Нұр-Сұлтан: «Фолиант», 2020. – 41-б.)

Абайдың «Үш Сүю» Формуласы және Цифрлық Сауаттылық

Абайдың философиялық мұрасы тек этикалық қағидалармен шектелмейді. Оның отыз сегізінші қара сөзіндегі «**Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста**» деген атақты формуласы цифрлық әлемдегі тұлғаның тепе-теңдігін сақтауға арналған әмбебап қағида іспетті. **Ақыл:** Цифрлық мәдениет – бұл ақпарат пен білімнің шексіз ағымы. Алайда, Абай айтқандай, «Ақыл – тозбайтын тон». Бұл жерде ақыл – жай ғана білім жинау емес, ақпаратты сыни тұрғыдан сүзе білу, жалған мен шындықты ажырату қабілеті – яғни, **цифрлық сауаттылық**. Абай цифрлық «**инфодемия**» (жалған ақпараттың таралуы) жағдайындағы тұлғаны ешбір мәліметті тек қана эмоциямен қабылдамай, оны ақыл таразысына салуға шақырады. **Жүрек:** Цифрлық орта адамдарды бір-бірінен алшақтатып, «**әлеуметтік оқшаулануға**» (social isolation) әкелуі мүмкін. Интернеттегі «троллинг» пен **кибербуллинг** сияқты жағымсыз құбылыстар Абайдың мейірімділік пен жанашырлықты насихаттайтын идеясына қайшы келеді. Нағыз адам – өзгеге зиян келтірмейді, қайта, оны тәрбиелеп, оқытады. Жүрек жылуы – цифрлық қарым-қатынастағы эмпатияны сақтаудың кепілі. **Қайрат:** Абайдың «қайраты» – тек физикалық күш емес, рухани тұрақтылық пен жігер. Цифрлық тәуелділікке, интернеттегі

бос уақытты ысырап етуге және фейк-ньюске қарсы тұру үшін адамға моральдық қайрат керек. Бұл – өзін-өзі бақылау және мақсатты әрекет ету күші.

Абайдың «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста» формуласы – кез келген дәуірдегі тұлғалық үйлесімнің негізі. Сандық қоғамда бұл қағида бұрынғыдан да маңызды.

Ақыл – цифрлық сауаттылықтың өзегі. Ақпараттың көптігі адамды білімді етіп жібермейді; керісінше, оны адастырып, манипуляцияға бейім етеді. Сондықтан ақылды адам – деректерді талдай алатын, фейк пен шындықты ажырата алатын тұлға.

Жүрек – эмпатия, мейірімділік, адамға жанашырлық. Цифрлық ортада троллинг, кибербуллинг, агрессия көбейіп жатқанда, Абайдың жүрек тәрбиесі адамдар арасындағы моральдық байланысты бұзбай сақтайды.

Қайрат – адамның рухани беріктігі. Интернет тәуелділік, ойынқұмарлық, әлеуметтік желіге байланып қалу сияқты құбылыстарға қарсы тұру үшін қайрат қажет.

Осы үш қасиет бірігіп, заманауи «цифрлық иммунитет» түзеді.

Демек, Абай «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста» деп айтқандай, цифрлық әлемнің сан алуан ақпарат ағымында адам тек ақылға ғана сүйенбей, сонымен қатар, жүрек жылуы мен адамгершілік қайратты (күш) да пайдалана білуі керек. Бұл формула – тұлғаның **виртуалды болмыстағы** жан-жақты кемелденуінің басты шарты.

(Қолданылған әдебиет: «Digital Humanism: Ethics in the Age of Technology». – Vienna University Press, 2019. – p. 128)

Абай және Цифрлық Гуманизм

Ойшылдың "Адам бол!" идеясы цифрлық мәдениеттегі этикалық кодекстің негізі бола алады. Абайдың пайымдауынша, нағыз адам – өзгеге зиян келтірмейді, қайта, оны тәрбиелеп, оқытады. Бұл тұжырым цифрлық технологияларды тек игілікке ғана қолдану қағидасын білдіреді.

Бүгінгі ғылыми бағыттардың бірі – **Цифрлық Гуманизм** (Digital Humanism) адамның құндылығын, оның әлеуметтік және этикалық қажеттіліктерін технологиялық прогрестің алдына қоюды талап етеді. Бұл жерде Абайдың мұрасы осы гуманистік қозғалыстың негізгі идеяларымен толық үндеседі. Цифрлық гуманизм – технологияны адамға қызмет еткізуді, оның бостандығы мен жеке басының қауіпсіздігін қамтамасыз етуді мақсат етеді.

Мысалы, Абайдың білім мен ғылымға деген ұмтылысы (Отыз үшінші қара сөз) бүгінгі жасанды интеллект (ЖИ) заманындағы **«адам және машина»** қарым-қатынасы мәселесіне жауап береді. Егер адам тек техникалық тұтынушы болып қалса, оның рухани әлемі бос қалады. Абай болса, «Адамның адамдығы ақыл, білім, ғылым сияқты асыл нәрселермен» анықталады дейді. Демек, ЖИ-дің дамуына қарамастан, тұлғаның негізгі міндеті – ЖИ алмастыра алмайтын **шығармашылық, сыни ойлау және рухани ізденіс** қасиеттерін дамыту.

Цифрлық гуманизм – технологияның адамға қызмет етуі тиіс екендігін алдыңғы орынға қоятын ғылыми бағыт. Бұл ілім жасанды интеллекттің, автоматтандырудың, алгоритмдік басқарудың адамның жеке құқықтары мен құндылықтарына зиян келтірмеуін талап етеді.

Абайдың философиясы – осы гуманистік бағытпен толық үндеседі. Ойшыл адамды тәрбиелеу, білімге шақыру, ғылымды меңгеру, ар-ұятты сақтау арқылы ұлттық әрі жалпыадамзаттық деңгейде кемелденуді көздейді.

Бүгінгі ЖИ дамыған заманда «адам мен машина» мәселесі өзекті. Абай білім, ғылым, парасаттылық арқылы ғана адамның адамдығы сақталатынын ескертеді. Бұл – технологияның үстемдігіне моральдық тежегіш бола алатын маңызды қағида.

(Қолданылған әдебиет: «Жасанды интеллект және қоғам». – Алматы: Қазақ университеті, 2022. – 67-б.)

Қорытынды

Қорыта келе, цифрлық мәдениеттің қарқынды дамуында Абайдың **«Адам бол!»** тұжырымдамасы тұлғаның рухани тұтастығы мен этикалық негізін сақтауға бағытталған **рухани қазық (тасқамал)** іспеттес. Бұл идея – тұлғаны тек цифрлық технологиялардың тұтынушысы ғана емес, сонымен қатар, адамгершілік қағидаларды ұстанатын, білімді, әділ және қайырымды жаңа дәуірдің толыққанды азаматы ретінде қалыптастырудың тұғыры (негізі).

Абай мұрасы бүгінгі ғылыми бағыттардың бірі – **цифрлық гуманизмнің** негізгі идеяларымен үндеседі, бұл – адамның құндылығын технологиялық прогрестің алдына қоюды білдіреді. Цифрлық дәуір қаншалықты тез өзгерсе де, адамзаттық құндылықтар мәңгілік. Сондықтан, жаңа технологияларды игере отырып, ең бастысы, **Абай айтқандай – нағыз Адам болып қалу** – бүгінгі тұлғаның алдындағы ең маңызды этикалық және философиялық міндет. Қорыта айтқанда, цифрлық мәдениеттің тез өзгертін кеңістігінде Абайдың «Адам бол!» идеясы тұлғаның рухани, моральдық және зияткерлік тұрақтылығын сақтаудың негізгі арқауы болып табылады. Сандық технология қанша дамыса да, адамның ішкі мәдениеті, рухани тұтастығы, парасаттылығы – ең басты құндылық болып қала береді

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. «Абай философиясы». – Алматы: «Мектеп», 2021. – 280 б.
2. «Цифрлық мәдениет және қоғам». – Нұр-Сұлтан: «Фолиант», 2020. – 350 б.
3. **Digital Humanism: Ethics in the Age of Technology.** – Vienna University Press, 2019. – 410 p.
4. «Жасанды интеллект және қоғам». – Алматы: Қазақ университеті, 2022. – 300 б.

